

Dariusz Palacz

Związek Strzelecki w powiecie koneckim w latach 1919–1939

Z Dziejów Regionu i Miasta : rocznik Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w Skarżysku-Kamiennej 4, 95-115

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Artykuły

Dariusz Palacz

Kielce

Związek Strzelecki w powiecie koneckim w latach 1919–1939

I wojna światowa to, patrząc z perspektywy międzywojennej, najkrwawsza i największa z dotychczasowych wojen. Ta, jak wówczas mówiono „wielka wojna”, wywarła ogromny wpływ na losy świata, pozostawiła też trwałe ślady w pamięci narodów, zwłaszcza europejskich, a szczególnie żywe w świadomości społeczeństwa polskiego. Pokój stał się najbardziej pożądaną wartością i zapewne dlatego, wkrótce po zakończeniu działań wojennych, szereg państw europejskich stosując się do starej maksymy „si vis pacem, para bellum” („jeśli chcesz pokoju, szykuj wojnę”), wprowadziło szkolenie wojskowe młodzieży w ochotniczych formacjach paramilitarnych.

W myśl hasła „Naród pod bronią” przygotowaniem rezerw, wyszkoleniem wojskowym młodzieży zajmowały się organizacje paramilitarne¹.

Władze wolnej Polski energicznie przystąpiły do organizowania silnej i licznej armii. Było to niesłychanie trudne zadanie zwłaszcza

---

¹ Hasło „Naród pod bronią” zostało sformułowane pod koniec XIX w. w programach socjalistów; postulowali oni, by zlikwidować armię stałą i wyszkolić militarnie całe społeczeństwo. Jednym z pierwszych państw, które wprowadziło szkolenie wojskowe młodzieży w ochotniczych formacjach paramilitarnych tuż po zakończeniu działań wojennych, była Wielka Brytania, za jej przykładem poszły inne kraje, wśród nich Polska. Zob. M. Kukiel, *Zarys historii wojskowości w Polsce*, Londyn 1949, s. 222-223; P. Stawecki, *Polityka wojskowa Polski 1921-1926*, Warszawa 1981, s. 137-138.

w niesprzyjających warunkach ekonomicznych i społecznych. Przygotowanie moralne i militarne młodzieży umożliwiło pilne przysposobienie rezerw mogących uzupełnić szeregi armii walczącej o utrzymanie z trudem wywalczonej niepodległości. Biorąc pod uwagę zaistniałą sytuację, postanowiono sięgnąć do sprawdzonych wzorców, jakimi były: Związek Walki Czynnej, Związki Strzeleckie, Legiony i Polska Organizacja Wojskowa. Z inspiracji Józefa Piłsudskiego postanowiono w sierpniu 1919 r. reaktywować Związek Strzelecki. Przemawiając na bankiecie oficerskim w dniu 6 sierpnia 1919 r., wspominając legionową przeszłość Piłsudski stwierdził: *podstawą armii jest dusza prostego żołnierza. Dopóki dusza ta jest silna, armia wytrzymuje dole i niedole; gdy dusza ta się załamie, upadek armii jest nieuchronny*². W istniejących warunkach polityczno-militarnych Związek Strzelecki miał wydatnie przyczynić się do zwiększenia możliwości obronnych państwa. Tym samym Związek Strzelecki, funkcjonujący w latach 1919–1939, był ideowym spadkobiercą i kontynuatorem ruchu strzeleckiego, legionowego i peowiackiego z lat 1908–1918. Członkowie tych organizacji stanowili trzon kadry kierowniczej reaktywowanego Związku Strzeleckiego.

Po zorganizowaniu w Sztapie Generalnym Wojska Polskiego Wydziału Przysposobienia Rezerw, w połowie 1921 r. opracowano zasady, na podstawie których organizacje paramilitarne realizujące program szkolenia wojskowego mogły ubiegać się o pomoc instruktorską i materiałowo-techniczną. Pomoc taką mogła uzyskać organizacja działająca na podstawie statutu, której struktury organizacyjne były zgodne z obowiązującymi w armii i która wyrażała gotowość poddania się stałej kontroli, a prowadzona działalność ukierunkowana była na wychowanie „obywatela-żołnierza” i pomnożenie możliwości obronnych państwa oraz deklarowała apolityczność swoich członków³. Spośród działających organizacji warunki te spełniał jedynie Związek Strzelecki.

Warunkiem legalnego działania było przedłożenie przez władze Związku Strzeleckiego statutu stowarzyszenia do akceptacji władz

---

² Przemówienie Wodza Naczelnego na bankiecie oficerskim w piątą rocznicę dnia 6-go sierpnia – 1919 r., [w:] Józef Piłsudski o sobie. Z pism rozkazów i przemówień komendanta, Warszawa–Lwów 1929, s. 103.

³ P. Stawecki, op.cit., s. 138.

administracyjnych. Pierwszy statut, opracowany przez członków założycieli, został zatwierdzony w dniu 27 listopada 1919 r. przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (MSW) po pozytywnym zaopiniowaniu przez Ministerstwo Spraw Wojskowych (MSWojsk). Zgodnie ze statutem, podstawowym zadaniem Związku Strzeleckiego było *rozbudzanie i hartowanie w członkach ducha narodowego, karności, dzielności moralnej i fizycznej oraz szerzenie wiedzy wojskowej*⁴. Drogą wiodącą do realizacji zadań statutowych było organizowanie ćwiczeń wojskowych, zawodów sportowych, konkursów strzeleckich, zbiórek, wycieczek, obozów oraz kursów dla kadry kierowniczej i instruktorskiej.

Wraz z rozwojem organizacyjnym i wzrostem znaczenia, zarówno politycznego jak i społecznego, modyfikowano i doprecyzowywano kolejne statuty, umożliwiając Związkowi Strzeleckiemu prowadzenie szerokiej działalności kulturalno-oświatowej i gospodarczej. Przez cały okres funkcjonowania stowarzyszenia Związek Strzelecki w okresie od 1919 do 1939 r. obowiązywały trzy kolejno wprowadzane i zatwierdzone przez Ministra Spraw Wewnętrznych statuty, tj. wspomniany statut z 1919 r., statut z 1922 r. i statut z 1932 r.

W czasie I Zjazdu Delegatów Związku Strzeleckiego, który odbył się w dniach 23 i 24 września 1921 r. w Warszawie, uczestnicy wprowadzili zmiany zapisów statutu. Za najistotniejsze należy uznać punkty odnoszące się do nawiązania współpracy z MSWojsk w zakresie prowadzenia przysposobienia wojskowego. Ustalono, że wszelkie prace z wykształcenia wojskowego odbywać się będą w oparciu o regulaminy wojskowe. Równie ważna była decyzja o apolityczności członków związku; stwierdzono, iż *warunkiem skutecznej działalności Związku Strzeleckiego jest jego bezpartyjność i kierowanie się w pracy jedynie interesem dobra Państwa*⁵. Wprowadzono również zapis umożliwiający prowadzenie na terenie stowarzyszenia działalności gospodarczej. Statut, zatwierdzony w dniu 26 lipca 1922 r., dokładnie precyzował zadania i formy

---

⁴ Statut Towarzystwa Związek Strzelecki, „Strzelec”, 5 III 1921, nr 1, s. 14.; Centralne Archiwum Wojskowe (dalej CAW), Związek Strzelecki (dalej ZS), I. 390.1.15, n1b, Statut Związku Strzeleckiego z 1919 r.

⁵ E. Małolepszy, T. Drozdek-Małolepsza, *Zarys dziejów Związku Strzeleckiego w powiecie częstochowskim w okresie międzywojennym*, [w:] *Prace naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie*, Seria: Zeszyty historyczne, 1996 z. III, s.162.; CAW ZS, I. 390.1.15, k. 21, Statut Stowarzyszenia Związek Strzelecki, Warszawa 1929 r.; T. Czacki, op.cit., s. 47.

pracy prowadzonej na terenie ZS, które miały zagwarantować osiągnięcie celu. Celem tym było *pomnożenie ogólne sił narodowych przez urabianie karności, dzielności moralnej i fizycznej w swych członkach, ducha obywatelskiego w pracy społecznej i wykształcenia pod względem wojskowym*⁶. Wyznaczony cel miał być osiągnięty poprzez szereg działań oświatowych ukierunkowanych na podniesienie wykształcenia i wrażliwości patriotycznej członków związku. W dziedzinie wyшкоlenia wojskowego poprzez prowadzenie wykładów, ćwiczeń, kursów i szkoleń kadry kierowniczej i instruktorskiej oraz aktywne współdziałanie z władzami państwowymi i instytucjami, zwiększające możliwości obronne kraju. W zakresie wychowania fizycznego poprzez organizowanie ćwiczeń, zawodów sportowych, prowadzenie klubów i poradni sportowych oraz stwarzanie warunków do aktywnego i masowego uprawiania różnych dyscyplin sportowych również przez osoby spoza związku.

Zmiany społeczno-polityczne, będące następstwem przewrotu majowego 1926 r., doprowadziły do ostrej walki pomiędzy głównymi ugrupowaniami politycznymi o model wychowawczy dla młodego pokolenia. Opracowany i wdrażany przez sanację w szkolnictwie oraz organizacjach społeczno-wychowawczych model „wychowania państwowego” przyczynił się w znacznym stopniu do kolejnej zmiany statutu ZS.

Według statutu z lipca 1932 r. głównym zadaniem było *pomnażanie wartości i mocy narodu dla rozwijania mocarstwowej potęgi Państwa*⁷. Zadanie to miało być realizowane przez: *wychowanie obywatelskie członków, oparte na ideologii państwowo- twórczej i karności społecznej według wskazań założyciela i Pierwszego Komendanta Głównego Związku Strzeleckiego Józefa Piłsudskiego*⁸, *przygotowanie członków do służby wojskowej i utrzymanie nabytego przez nich poziomu wyшкоlenia oraz wychowanie fizyczne i sport*⁹. Według tej wersji statutu, wiodącym kierunkiem działania ZS było prowadzenie wychowania obywatelskiego. Realizowano go w formie *prowadzenia wśród członków ZS*

---

⁶ CAW, ZS, I. 390.1.15.

⁷ *Statut i Regulaminy Związku Strzeleckiego*. t. 1, Warszawa 1933, s. 9; CAW, ZS, I. 390.1.15, Statut Stowarzyszenia Związek Strzelecki 1932 r., s. 54.

⁸ Józef Piłsudski tę funkcję pełnił w ZS założonym w 1910 r., natomiast pierwszym Komendantem ZS reaktywowanego w 1919 r. był kpt. Władysław Malski.

⁹ *Statut i...*, op.cit., s. 9; CAW, ZS, I. 390.1.15, s. 54.

dokształcania ogólnego i urabiania ich wszelkimi środkami na światłych i czynnych obywateli państwa, przysposobienia rolniczego, dokształcania zawodowego, budowania, zakładania i prowadzenia domów ludowych, świetlic, bibliotek i kolonii, wydawania pism, książek, ulotek i wszelkiego rodzaju wydawnictw, prowadzenia propagandy w myśl zasadniczego zadania Stowarzyszenia. Uczestniczenia w propagandzie organizowanej przez państwo oraz organizacje i instytucje, organizowania opieki społecznej, prowadzenia akcji na polu higieny i walki z alkoholizmem, organizowania opieki lekarskiej dla swych członków, rozwijania propagandy w tych dziedzinach, a nadto uczestniczenia w związkach i zrzeszeniach higienicznych¹⁰.

Analiza statutów obowiązujących w Związku Strzeleckim oraz projektu z lat 1937–1939 uprawnia do stwierdzenia, że jedynie pierwsze trzy lata funkcjonowania Związku ukierunkowane były na szybkie wojskowe wyszkolenie znacznej liczby społeczeństwa i przygotowanie go do obrony ojczyzny.

Gdy pomyślnie zakończyły się działania wojenne, rozpoczął się okres pokojowego zagospodarowywania kraju i walka o wpływy polityczne. Pozyskanie szerokich rzesz młodzieży dla celów politycznych, budowa zaplecza politycznego stała się wymogiem chwili. Dlatego też od 1921 r. obóz polityczny związany o osobą marszałka Piłsudskiego podjął działania zmierzające do utworzenia ze struktur ZS posłusznego aparatu wspierającego działania tego obozu. Podporządkowanie struktur organizacyjnych ZS armii miało na celu utrudnienie innym partiom politycznym sięgnięcie po dorobek tej organizacji. Chciano tym samym zachować monopol na wychowanie młodego, nieukształtowanego politycznie człowieka w duchu ideologii legionowej i kultu wodza¹¹. Aby osiągnąć zamierzony cel, za priorytetowe uznano wychowanie „obywatela – żołnierza” przez ZS, z akcentem na „obywatela”. Szkolenie wojskowe i zajęcia sportowe stały się niejako uzupełnieniem wychowania obywatelskiego¹². Formy zajęć wychowawczych podejmowanych przez ZS cieszyły się dużą popularnością. ZS był w okresie międzywojennym

---

¹⁰ Statut i..., op.cit., s. 10.

¹¹ P. Stawecki, *Następcy komendanta*, Warszawa 1969, s. 220.

¹² *Historia Związku Strzeleckiego po wojnie*, [w:] *Program pracy dla referentów wychowania obywatelskiego Związku Strzeleckiego 1934*, nr 4, s. 13.

największą organizacją młodzieżową, przez jego szeregi przeszło około 1,2-1,3 mln młodych ludzi¹³.

W zdecydowanej większości była to młodzież „surowa, nieskażona politycznie”, głodna wiedzy i podatna na modelowanie osobowości i charakteru. Aby uzyskać pożądany efekt, prowadzono na szeroką skalę działania kulturalno-oświatowe, dokształcanie zawodowe, propagowanie czytelnictwa, działalność świetlicową, pomoc społeczną, naukę działania w zespole. Bezsprzecznie działania te podnosiły poziom ogólnego wykształcenia członków związku, a tym samym poziom kultury obywatelskiej, a jednocześnie poddawano ich silnej „indoktrynacji sanacyjnej”. Deklarowana od 1922 r. apolityczność członków związku była swoiście interpretowana szczególnie po 1926 r. Zakazywała propagowania w ZS polityki jakiegokolwiek partii, natomiast obligowała każdego członka związku do posłuszeństwa względem polityki państwowej podejmowanej przez rząd Rzeczypospolitej. Tłumaczono to w ten sposób, że rząd podejmuje działania w interesie wszystkich obywateli, nie zaś w interesie wąskiej grupy partyjnej¹⁴. Jednocześnie pozostawiano członkom związku swobodę demonstrowania swoich poglądów politycznych, zastrzegając jedynie, aby nie czynili tego w charakterze członków organizacji¹⁵.

Od kandydatów deklarujących chęć wstąpienia w szeregi Związku Strzeleckiego wymagano całkowitej lojalności względem państwa, akceptowania ideologii ZS, przestrzegania postanowień statutowych i regulaminów wprowadzonych przez władze stowarzyszenia oraz sumiennego i rzetelnego wykonywania zadań postawionych przed związkiem.

Osoby posiadające obywatelstwo polskie legitymujące się nieposzlakowaną opinią, zarówno kobiety jak i mężczyźni po ukończeniu 18. roku życia, mogły zostać członkami ZS. Osoby chcące wstąpić w szeregi ZS zobowiązane były do złożenia własnoręcznie podpisanej deklaracji, popartej przez co najmniej dwóch czynnych lub współdziałających członków Związku¹⁶. Dopuszczano również udział w życiu

---

¹³ J. Odziemkowski, *op.cit.*, s. 111.

¹⁴ A. Anusz, *Podstawy wychowania obywatelskiego*, Warszawa 1930, s. 18.

¹⁵ *Statut i...*, *op.cit.*, § 7, s. 11.

¹⁶ *Ibidem*, s. 38-39.

organizacyjnym osób poniżej 18 lat i określano ich mianem „młodzieży strzeleckiej”¹⁷.

Członkowie ZS uzyskiwali prawo do noszenia munduru oraz odznak. Umundurowanie składało się z czapki tzw. „maciejówki” z orzełkiem strzeleckim (orzeł republikański bez korony, metalowy biały lub oksydowany, osadzony na tarczy z literą S), bluzy, koszuli, krawata, spodni, płaszcz, obuwia, rękawiczek i pasa głównego. Każdy strzelec zobowiązany był je nabyć we własnym zakresie i przechowywać w domu. Mundur strzelecki dla członkiń oddziałów żeńskich ZS składał się z żakietu, bluzy, spódnicy, krawata, obuwia, pasa skózanego oraz czapki maciejówki. Wszystkie części munduru w kolorze szarozielonym, zbliżone od koloru mundurów strzeleckich z roku 1914. W 1924 r. czapkę zastąpiono kapeluszem tzw. „angielskim” z szerokim rondem i wówczas orzełek noszony był na lewej kieszeni bluzy¹⁸.

Dla potrzeb organizacyjno-szkoleniowych ZS został podzielony na dwa typy jednostek, tj. organizacyjne i taktyczne. Jednostki taktyczne wchodziły w skład poszczególnych jednostek organizacyjnych ZS. Pod względem organizacyjno-administracyjnym związek podzielony został na oddziały, powiaty, podokręgi i okręgi. Dokonany podział na okręgi i podokręgi nie pokrywał się z cywilnym podziałem administracyjnym kraju na województwa i powiaty. Powiaty ZS grupowały oddziały działające w granicach powiatów administracyjnych. Oddział ZS był podstawową jednostką organizacyjną funkcjonującą w granicach administracyjnych miejscowości lub grupy miejscowości, gminy, miasta lub jego dzielnicy. Minimalna liczba niezbędna do funkcjonowania oddziału wynosiła 20 osób, które ukończyły 18 lat. Oddziały dzielono na męskie, żeńskie i mieszane.

Poszczególne powiaty województwa kieleckiego przyporządkowano odpowiednim Dowództwom Okręgów Korpusów (DOK). Granice DOK nie pokrywały się z granicami administracyjnymi województw, zaś Okręg ZS terytorialnie odpowiadał obszarowi odpowiedniego Okręgu Korpusu. Struktury ZS musiały być dostosowane do struktur administracji wojskowej.

---

¹⁷ Ibidem, s. 12.

¹⁸ Ibidem, pkt X; *Przepisowe nakrycie głowy do munduru oddziałów żeńskich*, „Strzelec” 7 XI 1924, nr 19-20, s. 3.

Powiaty włoszczowski, opoczyński, częstochowski i konecki przy-
porządkowano Okręgowi ZS IV Łódź¹⁹. Ustawą z dnia 9 kwietnia
1938 r. włączono do województwa łódzkiego powiaty opoczyński
i konecki. W granicach województwa kieleckiego z wyłączonych powia-
tów pozostawiono gminy miejskie Skarżysko-Kamienna, Szydłowiec
oraz wiejskie Bliżyn i Szydłowiec²⁰.

Powiat konecki w okresie międzywojennym obejmował swoim
zasięgiem bez mała 2/3 terytorium obecnego powiatu skarżyskiego.
Znaczne odległości od siedziby okręgu ZS, przy ograniczonych moż-
liwościach komunikacyjnych, w istotny sposób wpływały na możli-
wości inspekcyjne, a tym samym na stymulowanie aktywności osób
mogących prowadzić działalność organizacyjną. To zapewne miało
decydujący wpływ na aktywność i dorobek organizacyjny ZS na terenie
powiatu koneckiego.

Na podstawie dostępnego materiału archiwalnego w tabeli nr 1
przedstawiono rozwój organizacyjny ZS na terenie województwa kie-
leckiego w latach 1920–1939. Zestawienia z poszczególnych powiatów
podawane były w ujęciu zbiorczym. Dane wymienione w tabeli uzy-
skano w zdecydowanej większości ze sprawozdań wojewody, starostów
lub zestawień sporządzanych przez policję. Gdy w tabeli pojawia się
informacja „brak danych”, nie oznacza ona, że na terenie tych powia-
tów nie funkcjonowały ogniwa ZS.

Na tle pozostałych powiatów woj. kieleckiego, dorobek organiza-
cyjny ZS w powiecie koneckim należy uznać za znaczący. Brak danych
szczególnie za lata 1920–1926 nie oznacza, że w tym okresie na terenie
powiatu nie funkcjonowały oddziały ZS. W licznych materiale archi-
walnym znajdują się jedynie wzmianki, że działalność ZS cieszy się
dużym poparciem społeczeństwa. Nieprecyzyjne dane nie pozwoliły
na ustalenie liczby oddziałów oraz ich stanu etatowego. Brak szczegó-
łowych danych o liczebności poszczególnych oddziałów spowodowany
był w głównej mierze niestosowaniem się do zaleceń władz Związku,
nakazujących nadsyłanie precyzyjnych zestawień obrazujących ruch

---

¹⁹ *Co każdy o Związku Strzeleckim wiedzieć powinien*, Warszawa 1930.

²⁰ T. Koba-Ryszewska, *Przeszłość administracyjna ziem województwa kieleckiego*, [w:] *Z dziejów ziemi kieleckiej 1918–1944*, Warszawa 1970, s. 23-24; *Spis gmin miejskich i wiejskich RP*, Warszawa 1934, s. 7-15.

kadrowy oraz podejmowane przez oddziały przedsięwzięcia szkoleniowo-organizacyjne.

Obsada personalna poszczególnych zarządów powiatowych nie radziła sobie z obiegami dokumentacji i prowadzeniem ewidencji podległych oddziałów. Stąd też materiał archiwalny jest niepełny i nie oddaje w pełni podejmowanych działań i rozwoju organizacji. Zarządy powiatowe zaniedbywały nadzór zwierzchni nad podległymi strukturami. Brak właściwie prowadzonych inspekcji działających oddziałów przyczynił się do znacznego obniżenia dyscypliny. Praca statutowa w większości oddziałów, zwłaszcza wiejskich oraz znacznie oddalonych od siedzib Komend Powiatowych i Okręgowych, ograniczana była do minimum, co przyczyniało się do stopniowego ich upadku. Przyczyn takiej sytuacji należało doszukiwać się w bardzo złej sytuacji finansowej, a co za tym idzie, w braku środków na pensje dla funkcyjnych związku oraz opłacanie i szkolenie instruktorów sportowych i kulturalno-oświatowych. Członkowie wchodzący w skład zarządów i komend oddziałów, powiatów i okręgów wykonywali swe prace społecznie. Jeżeli utrzymywali się z pracy własnej, zmuszeni byli do występowania o czasowe zwolnienia z obowiązków w swych oddziałach, by móc osiągnąć dochody zapewniające im utrzymanie. Doskonale obrazują to zestawienia dotyczące składów zarządów ZS powiatu koneckiego z lat 1927 i 1929.

Stan organizacyjny Związku Strzeleckiego w powiecie koneckim za 1927 r.

Zarząd Obwodu w Końskich

Karol Muszyński (profesor gimnazjum) – prezes

Marian Szymański (kupiec) – wiceprezes i skarbnik

Eugeniusz Strus (urzędnik administracyjny dóbr Końskie Wielkie) – sekretarz

Dr Franciszek Staruszkiewicz (profesor gimnazjum) – referent kulturalno-oświatowy

Romuald Mrowiński (urzędnik sejmiku koneckiego) – komendant obwodu

Witold Ziemiński (profesor gimnazjum) – członek zarządu

Zofia Wójcikowska – członek zarządu

Zarząd męskiego oddziału Związku Strzeleckiego w Końskich

Witold Ziemiński – prezes

Tabela 1. Rozwój organizacyjny ZS w woj. kieleckim w latach 1920–1939.

Nr	Powiat	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930
1.	Będziński	8/x	4/	5/	5/	6/	6	7/	9/1000	9/	10/872	•
2.	Sosnowiec m.	1/x	•	•	•	•	•	•	2/120	2/	•	•
3.	Częstochowa m.	1/	1/	3/156	3/156	3/	•	•	•	•	•	•
4.	Częstochowa powiat	9/	11/788	•	9/	29/	•	•	7/	•	8/250	•
5.	Iłżecki	•	•	1/	•	1/96	•	•	4/	•	15/362	13/
6.	Jędrzejowski		•	2/	•	•	•	•	27/	•	32/837	32/
7.	Kielecki	1/250	2/370	6/424	6/	3/	6/	7/	•	9/	10/	14/
8.	Konecki	•	•	•	•	•	•	•	4/335	•	8/354	•
9.	Kozienicki	1/	•	6/132	•	•	•	3/	10/	•	6/413	•
10.	Miechowski	•	•	•	•	•	•	0	13/	•	•	•
11.	Olkuski	1/250	3/310	•	•	•	•	•	1/	1/50	3/118	2/90
12.	Opatowski	•	•	2/	•	•	•	•	7/	•	5/159	15/
13.	Opoczyński	•	•	•	•	•	•	•	3/125	•	13/350	•
14.	Pińczowski	•	•	2/	•	•	•	•	10/	3/85	56/774	43/
15.	Radom m.	•	•	•	•	•	•	•	•	•	2/335	•
16.	Radomski	1/120	•	•	2/	•	•	•	•	6/	12/	•
17.	Sandomierski	•	1/	2/	•	•	•	•	•	•	14/262	13/223
18.	Stopnicki	•	•	2/	•	•	•	•	2/	5/277	18/558	25/620
19.	Włoszczowski	•	2/86	6/	•	•	•	•	42/	•	32/832	•
20.	Zawierciański	1/x	1/	2/	3/	•	•	•	4/157	•	4/132	•
	Razem		100/3881									

Źródło: Archiwum Państwowe w Kielcach, Urząd Wojewódzki Kielecki I (dalej UWK I), sygn.: 3205; 3205 t. I; 3205 t. II; 3315; 2675; 2672; 3308; 2667c; 2667b; 2663; 2557a; 2655d; 3307b; 3311; 3313; 3309a; 2717; 2716; 628; Starostwo Powiatowe Kieleckie (dalej SPKI) sygn.: 426; 6.; Stowarzyszenia i Związki sygn. 12.; CAW, ZS, I 390.1.559; I 390.1.68.; Archiwum Państwowe

1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939
29/	32/548	19/736	34/673	29/975	30/1167	34/1348	34/1373	•
•	•	3/	9/370	10/455	20/1300	12/1204	12/1204	•
•	•	•	7/290	7/290	7/300	7/459	7/486	•
•	•	46/1321	49/1519	49/2200	49/1500	42/1466	40/1206	•
22/571	34/846	45/1000	•	54/1509	35/1107	30/987	31/922	•
•	•	38/998	•	34/1064	34/1220	9/1356	9/1350	•
16/	45/618	29/830	34/1215	27/1350	26/1292	27/1606	28/1646	•
•	•	20/1270	•	44/1350	26/3000	24/907	27/1320	•
•	•	40/1021	•	24/2026	37/1031	21/1747	20/1737	•
•	Konny/52	63/1622	•	41/2396	36/2300	36/1473	36/1700	•
•	18/423	16/580	26/1025	22/800	48/970	50/1015	50/1635	•
•	43/1295	50/1653	•	27/1396	19/1256	20/1509	19/1732	•
•	•	41/841	•	22/978	22/655	25/783	25/640	•
23/835	36/1142	53/1922	•	74/2231	52/1651	19/1200	23/1383	•
•	•	•	•	6/470	9/536	5/319	5/325	•
•	•	76/2186	•	103/1900	86/2551	86/2683	86/2700	•
21/627	30/925	59/1603	•	70/1180	37/700	32/950	32/980	•
29/834	40/1001	30/683	•	38/1002	15/375	15/555	14/555	•
•	•	42/997	28/	54/1149	56/1063	15/1380	15/1070	•
•	21/646	32/881	21/1035	38/1364	38/1350	25/1380	25/1405	30/300
		700/20084	678/21101	773/26078	682/25306	534/24327	538/25369	

w Częstochowie; Archiwum Państwowe w Radomiu (dalej APR), Zbiór plakatów, Akta m. Radomia (dalej AmR); Archiwum Państwowe w Katowicach, Starostwo Powiatowe Zawiercie sygn.: 38, 55.; x- łącznie w powiecie będzińskim i zawierciańskim około 2000 członków; • - brak danych. Licznik - liczba oddziałów, mianownik - liczba członków.

Stefan Jaroszyński (wiceburmistrz) – sekretarz

Henryk Switakowski (pracownik Związku Stowarzyszeń Spożywców w Końskich) – komendant oddziału

Zarząd żeńskiego oddziału Związku Strzeleckiego w Końskich

Zofia Nagorkówna (urzędniczka zarządu drogowego) – komendantka oddziału

Brak wybranych innych członków zarządu.

Zarząd oddziału w Skarżysku-Kamiennej

Piotr Przychodziński (urzędnik kolejowy) – prezes

Onufry Pacholczyk (urzędnik kolejowy) – komendant oddziału

Konstanty Bobowski (burmistrz) – referent kulturalno-oświatowy

Zarząd oddziału w Państwowej Wytwórni Amunicji w Skarżysku-Kamiennej

Wacław Żółder (pracownik P.W.A.) – prezes

Józef Moskwa (por. rez. WP, Komendant Straży Bezpieczeństwa) – komendant oddziału

Zarząd oddziału w Blizynie

Stanisław Nowak (poseł PSL Wyzwolenie) – prezes

Wiktor Polakowski (nauczyciel) – sekretarz

Wiktor Łuszczewski (kierownik szkoły) – referent kulturalno-oświatowy

Piotr Rurarz (robotnik fabryki) – komendant oddziału

Stan organizacyjny Związku Strzeleckiego w powiecie koneckim za rok 1929

Zarząd Obwodowy Związku Strzeleckiego w Końskich

Karol Muszyński (nauczyciel) – prezes

Marian Szymański (handlowiec) – zastępca prezesa

Jerzy Wodzinowski (właściciel nieruchomości) – sekretarz i skarbnik

Dr Jan Wyleżynowski (kierownik szpitala) – referent sanitarny

Zofia Wójcikowska (emerytka) – referentka pracy kobiet

Stefan Jaroszyński (wiceburmistrz) – komendant obwodu

Antoni Ławacz (przemysłowiec) – członek zarządu

Zarząd Oddziału Męskiego Związku Strzeleckiego w Końskich

Bolesław Trela (sekretarz magistratu) – prezes

Tomasz Głowiak (nauczyciel) – komendant oddziału

Wacław Jaroszyński (urzędnik państwowy) – sekretarz

Aleksander Stangierski (urzędnik magistratu) – skarbnik

Zarząd Oddziału Żeńskiego Związku Strzeleckiego w Końskich

Pietrusiewicz J. – prezes

Maria Szymańska – zastępczyni prezesa

Maria Szligirska – sekretarka

Jadwiga Nagórówna – komendantka oddziału

Helena Fedykówna – referentka oświatowa

Zarząd Oddziału Związku Strzeleckiego w Skarżysku-Kamiennej

Przychodziński P. (maszynista PKP) – przewodniczący i komendant oddziału

Wacław Wąty (urzędnik Kasy Chorych) – skarbnik

Tadeusz Gruszczyński (urzędnik kolejowy) – sekretarz

Zarząd Oddziału przy P.F.A. w Skarżysku-Kamiennej

Wacław Zołucz (technik P.F.A.) – prezes

Franciszek Kazimierczyk (urzędnik P.F.A.) – wiceprezes

Jan Chojnacki (urzędnik P.F.A.) – sekretarz

Feliks Szymański (urzędnik P.F.A.) – skarbnik

Józef Sułek (kolejarz) – komendant oddziału

Władysław Hartman (ślusarz) – zastępca komendanta

Zarząd Oddziału Związku Strzeleckiego w Bliżynie

Michał Majewski (zawiodowca stacji) – prezes

Wiktor Polakowski (nauczyciel) – sekretarz

Jan Zajac (zwrotniczy kolei) – komendant oddziału

Zarząd Oddziału Związku Strzeleckiego w Lipie gm. Ruda Maleniecka

Franciszek Łabętowicz – prezes

Franciszek Baliński – sekretarz

Antoni Brzyna – skarbnik

Zarząd Oddziału Związku Strzeleckiego w Sokołowie gm. Końskie

Antoni Zieliński – prezes

Antoni Kuleta – sekretarz

Stanisław Słowik – skarbnik

Zarząd Oddziału Związku Strzeleckiego w Gałkowie gm. Ruda Maleniecka

Jan Waszczyk – prezes

Mikołaj Durawicz – sekretarz

Tadeusz Luzeńczyk – skarbnik²¹

---

²¹ APK, UWK I, sygn. 3205.

Na szczególną uwagę zasługują profesje osób funkcyjnych. Z całą pewnością, szczególnie po 1926 roku, ułatwiało to kontakty z administracją państwową i samorządową przy realizacji przedsięwzięć szkoleniowo-wychowawczych. Jednocześnie ich udział w kontaktach ze społeczeństwem w wielu kwestiach ułatwiał funkcjonowanie ZS. Bardzo trafnie skomentował to Stanisław Lisowicz, który na zebraniu Zarządu Okręgowego Obozu Wielkiej Polski, jaki odbył się w Kielcach stwierdził, że ZS jest organizacją budzącą respekt w społeczeństwie ze względu na funkcyjnych. Uzasadniał to tym, że na stanowiska te wybierani są głównie starostowie, naczelnicy wydziałów lub wyżsi urzędnicy. Argumentował: *to ludzie bojowi, strach na samo wspomnienie, gdy wyjdzie prezes i przemawia to ludzie z samego strachu na zebraniach i wiecach będą popierać rezolucje po stronie Strzelca lub BBWR*²².

Przynależność do takiej organizacji dawała ich członkom poczucie akceptacji, bezpieczeństwa i siły. Temu należy przypisywać poszukiwanie przez młodzież organizacji, która pozwoliła im na osiągnięcie owych celów. Związek Strzelecki ze swoimi zhierarchizowanymi strukturami w znacznej mierze zaspokajał potrzeby przynależności, bycia członkiem prężnej silnej organizacji.

Tej naturalnej potrzebie akceptacji należy zawdzięczać ciągłość organizacyjną, mimo wielu przeszkód jakie piętrzyły się przed ZS. Powstawanie nowych jednostek organizacyjnych ZS w latach 1923–1926 na terenie powiatu koneckiego oraz całego województwa zostało skutecznie zahamowane. Traumatyczne przeżycia wielu rodzin spowodowane trudami wojny skutkowały pacyfistycznymi poglądami znacznej części społeczeństwa. Wielce znamienne są w tym przypadku słowa kierowane do młodych ludzi wstępujących do ZS wypowiedziane przez osoby starsze i bardziej wpływowe: *Po co wy się głupcy ćwiczycie, po to, żeby was pierwszych na wojnę wysłali*²³. Słowa te zapewne skutecznie zniechęcały do wstępowania do formujących się oddziałów, składających się w znacznej mierze z ludzi młodych.

Istotnym czynnikiem hamującym harmonijny rozwój ZS były również nieporozumienia, szczególnie na poziomie władz powiatowych oraz okręgowych związku. Wzajemne animozje na tle kompetencyjnym

---

²² Ibidem, SPKI, sygn. 209, nlb, Sprawozdanie tygodniowe za czas od 4 X do 7 X 1929 r.

²³ Ibidem, SPKI sygn. 426, k. 152, Meldunek sytuacyjny Obwodu ZS Kielce za marzec 1922 r.

pomiędzy zarządami a komendami doprowadzały czasem do paraliżu właściwego toku prowadzonych prac. Brak współdziałania i jednolitości w pracy zarządów i komend powiatowych spowodowany był odrębnym ich ustrojem. W zdecydowanej większości przypadków były to konflikty na tle ambicjonalnym pomiędzy komendantami a zarządami. Wystarczy wymienić konflikt w powiecie koneckim, którego efektem było odwołanie zarządu i wprowadzenie zarządu komisarzy w osobach inspektora szkolnego Figla i wicestarosty Lewińskiego.

Kolejnym elementem utrudniającym funkcjonowanie ZS była rywalizacja z innymi organizacjami młodzieżowymi, zwłaszcza prowadzącymi działalność na terenach wiejskich. Szczególną rolę w tym względzie na terenie powiatu koneckiego spełniały Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej (KSMM) i Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Żeńskiej (KSMŻ), które wchodziły w skład powołanej w 1929 r. Akcji Katolickiej. Formalnie stowarzyszenia męskie i żeńskie funkcjonowały jako odrębne jednostki. Były to organizacje o zhierarchizowanej strukturze, zgodnej z podziałem administracji Kościoła katolickiego. W powiecie koneckim w I kwartale 1935 r. prowadziły 76 kół liczących 2100 członków, dysponujących 32 świetlicami²⁴. ZS liczył w tym samym okresie 44 oddziały skupiające 1350 członków. Katolickie Stowarzyszenia Młodzieży korzystając z pomocy księży, zdecydowanie wygrywały rywalizację ze ZS. W szczególnych przypadkach wykorzystywana była ambona lub groźby odmowy posług duchowych. ZS ukazywany był przez księży jako organizacja „bezbożna”, demoralizująca młodzież, a szczególnie młodzież żeńską. Rodzice strzelczyń i strzelców, bojąc się napiętnowania przez księży w czasie nabożeństw, zabraniali im udziału w pracach oddziału. Osoby funkcyjne kierujące pracami oddziałów ZS bywały wyszydzane, grożono im i kierowano na nich liczne skargi do różnych instytucji. Należy zauważyć, że zdecydowana większość duchownych do ZS odnosiła się obojętnie, ale zdecydowanie forowała KSM. Tak prowadzona akcja, zwłaszcza na terenach wiejskich, bardzo skutecznie ograniczała zakładanie oddziałów lub doprowadzała do upadku oddziałów już funkcjonujących.

Niechęć ze strony duchowieństwa oraz stereotypowa rola przypisywana kobiecie, zwłaszcza przez środowiska wiejskie, skutkowały

---

²⁴ Ibidem, UWK I, sygn. 3308, k. 6. Dorobek organizacyjny w I kwartale 1935 r. Katolickich Stowarzyszeń Młodzieży Męskiej oraz Katolickich Stowarzyszeń Młodzieży Żeńskiej.

tym, że w całym powiecie koneckim jedynie w Końskich funkcjonował oddział kobiecy ZS. W pozostałych miejscowościach, nawet posiadających prawa miejskie, nie wykazywano woli formowania oddziałów kobiecych. Kobiety wykazujące gotowość prowadzenia działalności organizacyjnej szukały takiej możliwości poza granicami powiatu koneckiego. Za przykład może posłużyć przypadek Janiny Włodarczyk, robotnicy fabryki amunicji w Skarżysku, która zorganizowała oddział żeński ZS w Suchedniowie powiatu kieleckiego²⁵.

Aby oddać prawdę o wzajemnych relacjach pomiędzy Kościołem a Związkiem Strzeleckim, należy powiedzieć o przypadkach poprawnej czy wręcz ciepłej współpracy. W Kongresie Eucharystycznym Diecezji Sandomierskiej, do której powiat konecki był przyporządkowany (kongres odbył się w dniach 27-29 czerwca 1932 r. w Radomiu) wzięły udział oddziały Związku Strzeleckiego, intensywnie się do tego wydarzenia wcześniej przygotowując²⁶. Zdarzało się również, że duchowni nie bacząc na swój stan zdrowia brali udział w uroczystościach strzeleckich, wygłaszając przychylne w tonie przemówienia, zachęcające do aktywnej pracy w oddziałach strzeleckich. Tak postąpił poważnie już chory ks. proboszcz Józef Sapiński w czasie otwarcia domu strzeleckiego w Brzeźnicy, należącej do powiatu koneckiego²⁷. Zdarzały się i tu pojedyncze wystąpienia księży bezpardonowo krytykujące ZS, wynikało to zapewne z przekonań politycznych duchownych, którzy w zdecydowanej większości sprzyjali ugrupowaniom prawicowym²⁸.

Sytuacja finansowa oddziałów z terenów uznanych za przemysłowe przedstawiała się znacznie lepiej, a za taki można było uznać teren powiatu koneckiego. Było to związane z większą zasobnością finansową społeczeństwa oraz samych członków ZS. Począwszy od pierwszych lat trzydziestych oddziały ZS zaczęto organizować na terenie dużych

---

²⁵ Ibidem, SPKI sygn. 426A, k.73. Związek Strzelecki stan organizacyjny z dnia 7 maja 1929 r. sporządzony przez Komendanta Powiatowego Policji Państwowej w Kielcach; Ibidem, UWK I, sygn. 3205, k. 611-613. Związek Strzelecki stan organizacyjny z dnia 28 maja 1929 r., sporządzony przez Starostę Powiatowego w Kielcach.

²⁶ Ibidem, UWKI, sygn. 3307B, s. 31, Sprawozdanie roczne z życia polskich legalnych związków i stowarzyszeń za okres 1 I-31 XII 1933 r.

²⁷ Ibidem, sygn. 2666C, k.263, Sprawozdanie sytuacyjne ogólne nr 9 za wrzesień 1932. r. W uroczystości tej wzięło udział 550 osób.

²⁸ CAW, ZS, I 390.1.599, nlb., Sprawozdanie Komendy Podokręgu Kielce Z.S. za 1934 r.

zakładów pracy. Oddziały te swoich członków rekrutowały jedynie spośród pracowników zakładu. Należy zaznaczyć, że posiadały one wyjątkowo korzystne warunki do rozwoju. Zakład pokrywał koszty wynajmu sal treningowych, opłacał instruktorów sportowych, kulturalno-oświatowych oraz oficerów rezerwy prowadzących zajęcia z przygotowania wojskowego. Zapewniano umundurowanie, ekwipunek oraz wyposażenie kwaterunkowe oddziału. Oddziały zakładowe ZS korzystały z bazy lokalowej na terenie zakładu. Opinię dobrze zorganizowanego i osiągniętego pozytywnie oceny z wyszkolenia wojskowego posiadał Oddział ZS przy Fabryce Amunicji w Skarżysku-Kamiennej. Świadczyły o tym nagrody i wyróżnienia zdobywane przez reprezentantów oddziału (zob. fotografia członków oddziału)²⁹.

Fotografia przedstawia umundurowanych i wyposażonych strzelców oraz trofea zdobyte w czasie Marszu Szlakiem I Kadrowej³⁰. Oddział

²⁹ Fotografia pochodzi ze zbiorów rodziny Chojnackich.

³⁰ Najpoważniejszym sprawdzianem odporności fizycznej i przygotowania wojskowego dla członków Związku był organizowany w dniach 6-8 sierpnia od 1924 roku do 1939 roku włącznie Marsz Szlakiem I Kadrowej na trasie Kraków-Kielce. Marsze Szlakiem

posiadał sekcję rowerową, co było realizacją rozkazu wydanego przez Komendę Główną ZS, nakazującego tworzenie specjalnych oddziałów kolarskich na terenie wszystkich powiatów. Było to podyktowane koniecznością zwiększenia mobilności oddziałów strzeleckich. Jednakże zasadniczym problemem pozostawał brak rowerów, a raczej brak pieniędzy na ich zakup. Problem ten nie dotyczył większości oddziałów przyzakładowych³¹.

Głównym miejscem działalności szkoleniowo-wychowawczej były świetlice strzeleckie. Zwłaszcza w środowiskach wiejskich dawały one jedyną możliwość zetknięcia się młodzieży oraz lokalnych społeczności z nauką, sztuką i rozrywką. Prowadząc zajęcia świetlicowe, animatorzy życia świetlicowego dostosowywali podejmowane działania do lokalnych zapotrzebowań młodzieży strzeleckiej. Poprzez organizowanie odczytów, pogadanek, czytelni, bibliotek pobudzano ciekawość i zachęcano zarówno młodzież, jak i dorosłych do pracy samokształceniowej. Realizowano to, organizując zespoły dobrego czytania książek. Kolejnym etapem akcji kształceniowej było prowadzenie chórów, orkiestr, zespołów muzycznych oraz teatrów amatorskich. Działania te zaspokajały potrzeby obcowania z kulturą nie tylko strzelców, ale również całych społeczności, na terenie których funkcjonowały oddziały ZS. Wielorakość form pracy kulturalno-oświatowej dawała możliwość wszechstronnego rozwoju młodzieży. Strzelcy, ale również osoby spoza związku mogły znaleźć w działaniach świetlicowych wiele możliwości do rozwoju własnych zainteresowań.

W skali całego województwa struktury powiatowe ZS korzystały ze znacznej pomocy społeczności lokalnych oraz subwencji jednostek samorządowych (rad powiatowych, gromadzkich i gminnych). Społeczności lokalne przekazywały na cele inwestycyjne tereny (tzw. wspólnoty gruntowe) stanowiące często nieużytki rolne, oraz niekie-

---

I Kadrowej rozpoczynały się startem z krakowskich Oleandrów, a kończyły się na Pl. Wolności w Kielcach. Dystans 122 kilometrów podzielony był na trzy etapy: Kraków–Miechów, Miechów–Jędrzejów, Jędrzejów–Kielce. Drużyny startujące w zawodach występowały w rymsztunku wojskowym żołnierza piechoty. O zwycięstwie na mecie decydował czas przemarszu trasy Kraków–Kielce oraz liczba celnych strzałów oddanych na strzelnicę pod Chęcunami, drużyna musiała ukończyć marsz w komplecie. Zawody marszowe szlakiem I Kadrowej były jednym z elementów tworzących kult Marszałka Józefa Piłsudskiego.

³¹ CAW, ZS, I.390.1.598, Rozkaz nr 231/13/k/pf/37 KG ZS z dnia 19 sierpnia 1937 r.

dy materiał budowlany w postaci drewna lub kamienia budulcowego i cegły. Spośród budowanych obiektów, na rzecz których społeczeństwo przekazało grunty i materiał, należy wymienić między innymi: dom strzelecki, strzelnice i boiska sportowe w Suchedniowie, Pionkach, Kozienicach, Końskich, Skarżysku-Kamiennej³².

ZS w okresie od 28 września do 4 października 1930 r. w szeregu miejscowości na terenie woj. kieleckiego przeprowadził „Tydzień antyniemiecki”, czym włączył się do podobnych działań propagandowych realizowanych na terenie całego kraju. W tym czasie urządzone były manifestacje potępiające politykę roszczeniową Niemiec względem Polski. Ze względu na frekwencję na wyróżnienie zasługują manifestacje zorganizowane w Końskich (3000 osób) i w Niekłaniu, pow. konecki (1500 osób). Manifestacje były przygotowane przez ZS, ale oprócz lokalnego społeczeństwa brali w nich udział przedstawiciele władz państwowych oraz wpływowi obywatele wywodzący się ze sfer ziemiańskich. Po zainteresowaniu jakie towarzyszyło w okresie późniejszym tej problematyce należy przyjąć, że manifestacje te odbiły się szerokim echem wśród społeczeństwa.

Antyniemieckie i antyczeskie kampanie propagandowe organizowane przez władze państwowe gromadziły członków Związku Strzeleckiego, którzy brali w nich aktywny udział. W obliczu narastającego w 1939 r. zagrożenia utraty niepodległości władze ZS przystąpiły do działań ukierunkowanych na umocnienie możliwości obronnych Polski.

Po zakończeniu działań wojny obronnej 1939 r. wielu członków Związku włączyło się do walki z okupantem, tworząc zakonspirowane formacje o charakterze zbrojnym. Należy tu wymienić trzy organizacje, w których czynnie działali dawni strzelcy. Były to: Związek Orła Białego, powołany we wrześniu 1939 r. przez Kazimierza Kierzkowskiego, Związek Walki Zbrojnej³³ zorganizowany przez

---

³² Ibidem, I 390.1.599, bp. Sprawozdanie sekretariatu Zarządu Podokręgu Związku Strzeleckiego w Kielcach z dnia 17 kwietnia 1930 r ; I 390.1.602, nlb, Sprawozdanie Komendy Podokręgu ZS Kielce z dnia 12 września 1933 r.; APK, UWK I sygn. 3294, k. 11, Sprawozdanie sytuacyjne starosty powiatu będzińskiego za okres 1-30 czerwca 1937 r., Ibidem, sygn. 3308a, nlb. Sprawozdanie kwartalne z życia polskich legalnych stowarzyszeń i związków za okres od 1 VII do 30 IX 1934; „Gazeta Kielecka”, 1933, nr 57.

³³ Był on następcą organizacji o nazwie Służba Zwycięstwu Polski zorganizowanej i kierowanej przez wiceprezesa Zarządu Głównego ZS Michała Tokarzewskiego-Karaszewicza.

Władysława Sikorskiego oraz tajny Związek Strzelecki, założony na początku 1940 r. przez działaczy strzeleckich z Okręgu I ZS Warszawa.

Zbadanie, jak liczny był udział członków ZS w organizacjach konspiracyjnych działających w czasie II wojny światowej na terenie woj. kieleckiego, jest znacznie utrudnione wobec niedostępności materiału źródłowego. Spowodowane to jest brakiem stosownych zapisów w zachowanych dokumentach. Zważywszy na konspiracyjny charakter tych organizacji, informacje o członkach i uczestnikach walk ograniczają się najczęściej do daty urodzenia, imienia, nazwiska oraz pseudonimu. Brak jest również wiarygodnych zapisów w pamiętnikach i opracowaniach. Zdecydowana ich większość była spisywana w okresie, gdy przyznawanie się do przynależności do organizacji działającej w Polsce sanacyjnej było źle widziane przez władze państwowe. Biorąc jednak pod uwagę skalę ruchu oporu oraz liczbę oddziałów partyzanckich walczących na terenie woj. kieleckiego można przyjąć, że walnie do tego przyczyniło się przygotowanie wojskowe prowadzone przez ZS.

The Rifle Club “Shooter” in Końskie administrative district in the years 1919–1939

The aim of this article is to present the role and importance of the Rifle Club “Shooter” that it had for the inhabitants of Końskie province in 1919-1939.

Former Kielce voivodship comprised numerous administrative units differentiated greatly in terms of economy and urban organization. They included strongly urbanized and industrialized parts as well as agricultural parts which dominated the region. Such differentiation was of vital importance for the Rifle Club in determining its range of activity. The club worked as an association and apart from the military training it organized, it also played tutorial role with the aim of educating a citizen – soldier. Kielce voivodship area was a special place for all the organizations connected with Józef Piłsudski. While assessing the Rifle Club certain aspects have also been taken into consideration,

like social, tutorial and culture – educational ones. The social, economic and political conditions have been discussed.

One of the important issues were the relations between the Club and other youth organizations and the Catholic Church. The aspect of the citizen education which aimed at promoting nation building attitudes of the members and their influence on the rest of the society have been described in detail.

Key words: the Rifle Club “Shooter”, Kielce voivodship, Końskie administrative district, education, culture, the Republic of Poland.

Translated by
Magdalena Kardyś